

Zumriniso KOZIMOVA,

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti katta o'qituvchisi

E-mail: kzumriniso6263@gmail.com

"O'zbek va jahon filologiyasi" kafedrasida dotsenti, PhD D.Jumayeva taqrizi asosida

MUHAMMAD YUSUFNING ABDULLA QODIRIYGA EHTIROMI

Annotatsiya

Ushbu maqolada shoir Muhammad Yusuf ijodida o'zbekning ardoqli yozuvchisi Abdulla Qodiriy va uning "O'tkan kunlar" romani qahramonlari nomlari qalamga olingan she'rlari tahlil qilingan. Unda Muhammad Yusuf qalbini xalqimizning bir qator nomdor farzandlari qatorida Abdulla Qodiriyning ijodiy faoliyati, asarlari alohida cho'qqi misoli zabt etganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Bugungi kun yoshlariga qatag'on qurbonlarining vatanparvarlik faoliyatlarini tushuntirishda bu kabi she'rlar va maqolalar alohida ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar", Otabek, Kumush, Zaynab, Marg'ilon, qatag'on qurbonlari, Jodi, ruhiyat.

УВАЖЕНИЕ МУХАММЕДА ЮСУФА К АБДУЛЛЕ КАДИРИ

Аннотация

В данной статье поэт Мухаммад Юсуф анализирует стихи известного узбекского писателя Абдуллы Кодири и героев его романа «Прошлые дни». В нем мы можем стать свидетелями того, что сердце Мухаммеда Юсуфа, наряду с рядом известных сыновей нашего народа, запечатлело творческую деятельность и труды Абдуллы Кадири. Такие стихи и статьи имеют особое значение в объяснении современной молодежи патриотической деятельности жертв репрессий.

Ключевые слова: Абдулла Кадири, «Прошлые дни», Отабек, Кумуш, Зайнаб, Маргилан, жертвы репрессий, жоди, психика.

MUHAMMAD YUSUF'S RESPECT FOR ABDULLAH KODIRI

Annotation

In this article, the poet Muhammad Yusuf analyzes the poems of the famous Uzbek writer Abdulla Kodiri and the heroes of his novel "Past Days". In it we can witness the fact that the heart of Muhammad Yusuf, along with a number of famous sons of our people, captured the creative activities and works of Abdulla Qodiri. Such poems and articles are of particular importance in explaining the patriotic activities of victims of repression to modern youth.

Key words: Abdullah Kodiri, "Past Days", Otabek, Kumush, Zainab, Margilan, victims of repression, jodi, psyche.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xalq, haqiqat va nafosat o'lmaydi va bularni ardoqlagan, kuylagan ulug'lar ham mangudirlar. Ular hamisha avlodlar dili va tilida barhayot, shu minnatdor avlodlarning ezgu intilish va ishlarida madadkordir, deydilar. Sevimli shoirimiz Muhammad Yusuf ham hayoti davomida mana shunday ezgu maqsadni amalga oshirish baxtiga musharraf bo'ldi. Shoir hayotining mazmuni, betakror ijodiy faoliyatining asosiy ma'nosi – Vatanga muhabbat degan oliy qadriyatdan iborat bo'libgina qolmadi, hayot shodliklari, sevgi va sadoqat, ilm-ma'rifat, xalqimizni azal-azaldan ajoyib odatlaridan bo'lgan go'zallikni ardoqlash, onani sevish, unga hurmat ko'rsatish, tabiatdan bahra olish, eng asosiysi, inson shaxsiga bo'lgan mehr-muhabbat mavzulari haqida ham kuylash otashnafas ijodkor she'riyatida rangin jilolari bilan o'z ifodasini topdi. Shu bilan birga, Muhammad Yusuf o'z she'rlarida kitobxonlariga bir necha ming yillik tariximizning shonli farzandlari haqida hikoya qildi. Alpomishu Go'ro'g'lidek, To'marishu Shiroqdek, Jaloliddinu Amir Temurdek vatanparvar qahramonlarni, Ulug'beku Ibn Sino, Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur singari ilm va ma'rifat egalari, Mashrabu Furqatdek mumtoz shoirlarni, Qodiriy, CHO'lpon, Usmon Nosir, Akmal Ikromov, Fayzullo Xo'jayev kabi qatag'on qurbonlarini, Nabi Rahimov, Shukur Burhon kabi san'at ahillarini, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi o'ziga ustoz deb bilgan shoirlarni asosan vatan madhi, uning taqdiri, o'tmishi va buguniga bag'ishlangan she'rlarida chizgilarini yaratdi. Xususan, shoirning birgina Abdulla Qodiriy hamda uning "O'tkan kunlar" romani qahramonlari bo'lgan Otabek, Kumush, Zaynab nomlari keltirilgan yigirmaga yaqin she'rlari mavjud. "Vatanim", "Kundoshli uy", "Laganbardorlar", "Yurtim ado bo'lmas...", "Sodda Muhammadman", "Kinoga kirmayman", "Zaynab qo'shig'i", "Menga bering", "Bibi", "Otabek qo'shig'i", "Kumush", "Ona tilim" hamda "Qora quyosh" dostonidan joy olgan "Qodiriy bobom", "Qodiriy qilishar so'roq" kabi she'rlari shular jumlasidandir. Qodiriy nomi "Vatanim", "Laganbardorlar",

"Yurtim", "Ona tilim" kabi she'rlarida boshqa qatag'on qurbonlari qatorida birgina o'rinda tilga olinsa, "Qodiriy bobom", "Qodiriy qilishar so'roq" she'rlarida esa she'rning boshidan yakuniga qadar faqat Qodiriy timsoli gavdalanadi. "Laganbardorlar" hamda "Yurtim ado bo'lmas..." she'rlarida bir-biriga mazmunan yaqin satrlar ta'kidlanadi. "Laganbardorlar" da:

Otabek Kumushin ko'zlarin yopib,
O'zi ham ortidan qilgach safarlar.
Qodiriy bobomning qo'llarin o'pib,
Chohga itargan ham laganbardorlar. – [1]
deya aytilsa, "Yurtim" she'rida:
Alhazar, alhazar, ming bor alhazar,
Ana yurishibdi kiyganlari zar,
Qodiriy qilib shoir bo'lganlar –
Mehrobdan chiqqan chayonlarning bor... [2]

misralarini o'qiyamiz. Ko'rib turganimizdek, har ikkala she'rida ham ikkiyuzlamachi, laganbardor, o'z manfaati yo'lida hech qanday razilliklardan tap tortmaydigan kimsalar qoralanadi. Bunday insonlar faqatgina bir davr va bir muhitgagina xos emas, ular insoniyat tarixining turli davrlarida, turli sharoitlarida bo'lganlar, bo'laveradilar ham. Xuddi shu kabi Qodiriyga "O'tkan kunlar" romani cheksiz shuhrat keltirganligi barchamizga ma'lum. Bunday vaziyatda uning atrofida laganbardorlarning ko'payib qolishi, hasadgo'ylarning yozuvchi hamda uning asaridan ayb topishga zo'r berib urinishlarini ko'pgina mashhur ijodkorlar singari Qodiriy faoliyatida ham ro'y berganligi sir emas. Ikkinchi she'rida ham ikkiyuzlamachilar qoralanishi bilan birgalikda "Mehrobdan chayon" romaniga ishora hamda asar nomi va qahramonining yozuvchi taqdiriga bevosita bog'liqligini ko'ramiz. Anvarning hayotini xazarga aylantirishga uringan "chayonlar", Qodiriy hayotiga ham og'u soldilar. Qodiriy boboning qo'llarini o'pib turib, chohga itarganlar ham aslida, Mehrobdan chiqqan chayonlar edilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Muhammad Yusufning ijodi bilan yaqinroq tanishar ekanmiz, uning Abdulla Qodiriy ijodiga cheksiz hurmatini, asarlarini qadrlashini, yozuvchining asarlari uning uchun ijod va ilhom maktabi bo'lganligining guvohi bo'lamiz. Ayniqsa, "Kinoga kirmayman" she'rida bu holat yanada yorqinroq namoyon bo'ladi. She'rda qizlar "O'tkan kunlar" filmini ko'rishga juda ishtiyoqmand bo'ladilar, ammo bilet qolmaganligidan ko'zyoshi qilib, uylariga qaytadilar. Shoirning esa kinoga kirishga ishtiyoqi yo'q. Uning ko'zidan uyqu qochgan, oromi yo'qolgan. Muqovasiz kitobga muk tushganicha, uni qayta-qayta o'qiydi. Bu muqovasiz kitob "O'tkan kunlar" edi. Uni yillar davomida o'qilganidan, qo'lma-qul bo'lganidan muqovasi ham qolmagan. Aslida, bu kitob kirmagan xonadon qolmagan, uni hamma o'qigan, ammo shoirdek o'qimagan, shoirdek o'qiy olmagani. Shoir bu asarni hammadan ayricha o'qiydi, hammadan ayricha yaxshi ko'rib qadrlaydi. U ko'zlarini yumganida Kumushning kulgichlarini ko'radi, Zaynabning iztiroblarini his qiladi:

Ko'zimni yumaman, kulgichlar yayrab,
Kumush bolasiga rumolcha to'qir.
Keyin ichkaridan – ming yil naridan
Zaynabning nigohi jonimni cho'qir [3].

Shoir oqshomni ham, tongni ham shunday xayollar bilan qarshilaydi. Unga asarning har satri yod bo'lib ketgan, asarning har satri uning uchun muqaddas. Shu darajada muqaddaski, asar qahramonlari – Otabek va Kumush o'z yaqinlaridek aziz, o'z yaqinlaridek qadrli. Ularning o'xshashini hech qayerdan topolmaydi. Hatto sahnada rol ijro etayotgan Otabek unga begona. U san'at uchun qarsak chaladi, Otabek siymosini yaratganligi uchun emas. Chunki sahnadagi Otabek boshqa, shoirning xayollaridagi Otabegi boshqa...

"Otabek qo'shig'i" she'rida shoir nazdidagi Otabek ruhiyati yanada kengroq namoyon bo'ladi. YA'ni bu she'r Otabek tilidan Zaynabga qarata aytiladi. "Kinoga kirmayman" she'rida lirik qahramon shoirning o'zi bo'lsa, bu she'rda Otabek lirik qahramon sifatida maydonga chiqadi. She'rning birinchi bandida shoir talmeh san'atidan foydalanib, o'zining Farhod, Zaynabning Shirin emasligini hamda tazod san'atidan foydalanib, o'zining novvot, Zaynabning achchig' emasligini, shuningdek, Zaynabning dilxun bo'lgani kabi, o'zining ham dilshod emasligini ifodalaydi. Ammo bular taqdiri azalning hukmi ekanligini ham tan oladi. Zaynabni yonida o'zi bilan birga uning ham bir qafas ichidagi ("giryon") bo'zlab yig'layotgan bir juft qushga o'xshatadi, ahvolining xomush va vayrona ekanligini aytadi. Ular bir dindayu ammo piri o'zga, ular bir joydayu ammo bir-biriga na do'st, na g'anim bo'la oladi, Zaynab jayron bo'lmaganidek, Otabek ham sayyod (ovchi) emas.

She'rning to'rtinchi bandida Otabekning sevgisiga sodiqligi, hayotining mazmuni faqat Kumush ekanligi ifodalanadi. Zaynabni suymaganni suyishda ayblaydi. Bunday yashash ko'ngilga xush emasligini aytadi. Uni quchsa, Kumushni sog'inishini, Kumushsiz joni omon bo'lsa-da, o'zining hayot emasligini yashirmaydi. Ammo Zaynabni ham kamsitmaydi, uni gulga qiyos etadi, sultonga yor bo'lishini tilaydi. O'zi esa Kumush diydoriga intizor bo'lib, Marg'ilondan ko'z uzolmaydi:

Ey gul, suyib ne topding men yomondan,
Bekman, senga yor tilayman sultondan,
Ko'z uzmasman men Marg'ilon tomondan,
Senga ket ham, senga qol ham demasman... [4]

Barchamizga ma'lumki, shoir "Otabek qo'shig'i" she'rini 1998 yilda yozadi. Bu she'ridan oldinroq, ya'ni 1994 yilda yozilgan "Zaynab qo'shig'i" she'rida esa Zaynab tilidan faqat she'rning uchinchi bandidagina Otabekka murojaat qilinadi. Qolgan bandlarida esa uning hissiyotlari monolog tarzida aks ettiriladi. Aslida, shoir "Zaynab qo'shig'i" she'rining uzviy davomi sifatida "Otabek qo'shig'i" she'rini yozgan bo'lsa, ajab emas. Bu ikkala she'r ketma-ketlikda o'qilsa, xalq qo'shiqlar yo'lidagi aytishuvni eslatadi. "Kumush" she'rini esa shoir Marg'ilonda Kumushni ko'zida yosh bilan Otabekni qidirib yurganligi lavhasi bilan boshlagan bo'lsa, "Bibi" she'rida shoir o'zining Marg'ilonga borib, har eshikdan Kumushni axtarganligini aytadi. She'rda lirik qahramonning qalbini o'rtayotgan iztiroblari, ruhiy yolg'izlik qiynoqlarining sababchilari sifatida "Laganbardorlar", "Yurtim ado bo'lmas..."

she'rilaridagi kabi ikkiyuzlamachi, hasadgo'y kimsalar ko'rsatiladi. Qodiriy ham shular gundon qilganligi ta'kidlanadi. Bibining dushmani Zaynab bo'lsa, u bir rashk bandasi edi, ammo shoirning dushmani hasadgo'ylar edi. Ular dushmanlarning eng nomard xili, kundoshlarning eng sharmandasi. Shoir bunday kimsalarning orasida bo'lishdan ko'ra Zaynabning og'usidan ichishni afzal biladi.

Tahlil va natijalar. Qodiriy timsoli Muhammad Yusufning "Qora quyosh" dostonida boshqa qatag'on qurbonlaridan ko'ra ko'proq tilga olinadi. Dostonda keltirilgan "Qodiriy bobom" she'rining ma'no-mohiyati undan oldin keltirilgan nasriy parchadan to'laligicha anglashiladi. Qamoqxonada ming mashaqqatlar bilan qog'oz to'plab, asar yozgan, ammo turma boshlig'i qo'lyozmani gurrillab yonib turgan pechka ichiga otib yuborganidan keyin ruhiy iztiroblar iskanjasida boshini devorga uraverib, o'zini halok etgan adibning kim ekanligi kitobxonga havola etilganida, har bir kitobxon o'z ruhiy yaqinligidan kelib chiqib, Qodiriy, CHO'lpon, Fitrat yoki Usmon Nosir nomlarini xayolidan o'tkazadi. Muhammad Yusuf esa ushbu parchadan keyin "Qodiriy bobom" she'rini keltiradi. Endi yosh kitobxonda "bu – Qodiriy ekanda" degan o'y kechsa ham ajab emas:

Tushimga kiradi Qodiriy bobom,
Bemador, bemajol, behol, beorom.
Egniga eski bir to'n kiyib olgan,
(Shneldir balki u, kimdandir qolgan)... [5]

Ko'rinish turibdiki, Qodiriy bobo shoirning tushiga qamoqxonadagi eski shneli bilan kiradi. Uning yuzlari somon kabi sarg'aygan, ko'zlari to'la mung. Ammo shu holda ham u avlodlariga yaxshilik o'gitini beradi. O'zi sochgan ezgulik hosilini o'rib olishga undaydi.

She'rning II qismining ikkinchi bandi:
...Mana,
Qodiriy qilishar so'roq:
"O'tkan kunlar" degan she'r siznikimi?
Ha.

Ammo u she'r emas...

misralari bilan boshlanadi. Bu yerda shoir kitobxonni yaqin o'tmishning eng qora va chirkin kunlariga yetaklaydi. YA'ni she'rning birinchi qismida shnel kiyib olgan Qodiriy bobo lirik qahramonning tushlariga kirgan bo'lsa, II qismida esa uning tergov jarayoni holati jonlantiriladi. Nodon, manfur kimsalarning asl qiyofalari ochiladi, zamonaning zo'ravonligi gavdalanitiriladi. She'r yoki roman nimaligini bilmaydigan, ularning bir satrini ham o'qishdek baxt nasib qilmagan temir yuraklarning, temir qalblarning, temir hissiyotlarning hukmi bilan o'zbekning yana bir o'g'lonidan judo bo'lish holati hikoya qilinadi. Ularning aybi nimada ekanligini hech kim bilmaydi. Balki, eng katta aybi – iste'dodidir? Ularga qanday hukm o'qildi? Otildimi, osildimi? Balki, boshlari jodiga qo'yilgandir? Shoir she'rning to'rtinchi bandida "jodi nimaligini hozirgi yoshlar bilishmaydi, bilmaganlari ham ma'kul", deydi. Aslida, "jodi" – beda, pichan, xashak qirqiladigan dastakli asbob [6]. Jodi orasiga boshni qo'yib qirqish holatini tasvirlashga shoirning bardoshi yetmaydi. Shoir bilan birgalikda kitobxon ruhiyatida ham temir yuraklarga nisbatan nafrat paydo bo'ladi. Ko'ziga yosh to'ladi, qo'yniga tosh to'ladi, ko'ziga dunyo tor bo'ladi. "O'tgan kunin qursin, Abdullo bobom!", deya iztirob chekadi.

Dostonning boshqa o'rnida she'rning mantiqiy davomi sifatida keltirilgan bandida boshqa qatag'on qurbonlarining nomlari ham sanab o'tiladi:

Rutubatli Shimol o'rmonlarida
Qayinlar ho'ng'rab quyoshni uyg'otar.
Qarang CHO'lponingiz so'nggi makonida
Beqasam choponin yopinib yotar.
Yotar alpqqomatli bahodirlar qator,
Usmonlar,
Qodirlar,
Shokirlar yotar,
Yotar Abdullolar,
Yotar Ahmadlar,
Xudo rahmat qilgur, xudo rahmatlar... [7]

Xulosa va takliflar. Shoirning bu kabi she'rilarida xalqimizning qaysi bir e'zozli farzandi tilga olinmasin, ular Vatan

mavzusi bilan bog'lanadi. Ularga bo'lgan ehtiromi, muhabbati kindik qoni to'kilgan Vataniga bo'lgan muhabbatidan kam emasligi namoyon bo'ladi. Bu she'rlarni o'qiganingizda hazin kuy va ohang paydo bo'lgandek bo'ladi. Quloqqa chalingan bu dilkash kuy kishi ruhini qamrab oladi, samoviy kengliklar osha kelib, qalbingizga kirayotgandek tuyuladi. Inson ruhida hukm surgan beqarorlik tiniqlashadi, boshlar beixtiyor egiladi, zil-zambil tashvishlar yelkalarni bosa boshlaydi, o'z-o'zidan turli savollar jismu jonga singa boradi, sababi bu yerda muqaddas Vatan

kuylanmoqda, uning uchun jon fido qilgan farzandlari ardoqlanmoqda. Muhammad Yusuf qalbini bezovta qilgan, ruhiyatini notinch etgan holat kitobxon ruhiyatiga ham ko'chgandek bo'ladi. She'ning ruhi esa odatda shoirning ahvoli – ruhiyatiga bog'liq bo'ladi. Demak, Muhammad Yusuf ruhiyatini ulug' ajdodlarning insonparvarlik, pok e'tiqodlilik, mustahkam irodalilik, hayotsevarlik, ulug'vorlilik hislari cho'lg'ab, o'ziga ohangrabodek chorlab kelganligi, shubhasizdir.

ADABIYOTLAR

1. Yusuf M.. Ulug'imsan vatanim. Toshkent: "Ijod dunyosi", 2004, 88-b.
2. Yusuf M.. Saylanma. "Sharq", 2019, 113-b.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" davlat milliy nashriyoti. 2007, 125-b.